

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Ганна ГАНОВА

старший викладач відділу підготовки та підвищення кваліфікації військових прокурорів Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент
ganova@ukr.net

Олександр ІЗОТОВ

викладач відділу підготовки та підвищення кваліфікації військових прокурорів Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент
alex.izprok@gmail.com

УДК 343.13

ПРОЦЕСУАЛЬНІ І ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Допит експерта у судовому розгляді кримінального провадження є однією із найскладніших форм встановлення істини у кримінальному провадженні. Його мета – роз'яснення і доповнення експертом власного висновку, який оцінюється за критеріями наукової достовірності та доказового значення. Суд повинен перевірити не тільки логіку експертного доказування, а й опрацювати висунуті експертом наукові положення, щоб упевнитися в їх правдивості та повноті. Зазначене положення відповідає загальним правилам оцінки доказів, згідно з якими жоден доказ не має наперед встановленої сили, вони мають бути оцінені з точки зору належності, допустимості, достовір-

ності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ч. 1 ст. 94 КПК України). Разом з тим експерт – це учасник кримінального провадження, який володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями. Суб'єкти оцінки доказів можуть не володіти такими знаннями в обсязі, достатньому для оцінки достовірності певного доказу, відповідності результатів його дослідження сучасним методикам.

Особливостям допиту експерта в суді приділяли увагу в своїх працях Л.Ю. Ароцкер, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, О.О. Ейман, Н.І. Клименко, М.П. Климчук,

Н.М. Максимішин, Н.А. Панько, П.І. Репешко, М.В. Салтєвський, М.Я. Сегай, А.М. Титов, Т.В. Тютюнник, В.Ю. Шепітько, В.П. Шибіко, О.Р. Шляхов та інші. Однак дотепер на практиці виникають проблеми щодо визначення кола обставин, які можливо з'ясувати під час зазначеної процесуальної дії, та тактичних прийомів, що доцільно застосовувати. У зв'язку з цим дослідження процесуальних і тактичних особливостей допиту експерта в суді не втратило своєї актуальності.

Метою статті є конкретизація предмета допиту експерта та формулювання тактичних рекомендацій щодо його проведення в судовому засіданні.

Багато науковців не погоджуються з тим, що слідчий, прокурор і суд можуть повно і всебічно оцінити висновок експерта. Практика ж переконливо свідчить, що досить часто слідчі, прокурори і суд із всього тексту експертного висновку звертають увагу тільки на його резолютивну частину (висновки). Наприклад, Н.А. Панько, яка проводила анкетування серед працівників правоохоронних органів і суддів, зауважує, що на цьому наголосили 40% респондентів [1, с. 280].

Доцільність допиту експерта зазвичай виникає у випадках, коли немає необхідності призначати додаткову або повторну експертизу, а тільки потрібно роз'яснити використану термінологію або окремі формулювання, а також пояснити розбіжності між обсягом поставлених запитань і кількістю відповідей, резолютивною і дослідницькою частинами, думками членів експертної комісії (коли проведена комісійна експертиза). Разом з тим заявлення стороною чи потерпілим клопотання про призначення і проведення додаткової або повторної експертизи може бути результатом такого допиту. Крім того, суд може ухвалити таке рішення і за власною ініціативою.

Отже, допит експерта в судовому розгляді кримінального провадження можливий тільки після дослідження судом його висновку [2, с. 363]. Під час допиту експерт зобов'язаний надати показання щодо проведеного ним дослідження. Предметом його допиту можуть бути обставини, для з'ясування яких потрібні спеціальні знання, але у будь-якому разі вони повинні належати до предмета проведеної експертизи. Це означає, що запитання ек-

перту, поставлені судом і учасниками судового провадження, мають стосуватися виключно досліджених ним об'єктів, в межах завдань, які ним вирішувались, що відображається у висновку. Із змісту ст. 356 КПК України вбачається, що незалежно від того, яка із сторін заявила клопотання про виклик і допит зазначеної особи, першою експерта, який проводить експертизу за зверненням сторони обвинувачення, допитує сторона обвинувачення, а експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони захисту, – сторона захисту. Після закінчення прямого допиту експерта головуючий надає можливість поставити запитання протилежній стороні (перехресний допит). Далі експерту можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, а також головуючим та суддями, а за дозволом головуючого – присяжними. Для уточнення і доповнення відповідей експерта головуючий має право ставити запитання йому протягом усього допиту (ч. 2 ст. 356 КПК України). Відомості, отримані під час допиту, стають додатковими до висновку, наданого експертом раніше.

Таким чином, відповідно до ч. 3 ст. 356 КПК України експерту можуть бути поставлені запитання щодо таких обставин:

- наявності у нього спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), догачних до предмета експертизи, строків присвоєння та підтвердження кваліфікації судового експерта;
- використаних ним методик і теоретичних розробок;
- достатності відомостей та матеріалів кримінального провадження, на підставі яких надано висновок;
- наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку;
- застосовності та правильності застосування принципів і методів до фактів кримінального провадження;
- інших запитань, що стосуються достовірності висновку.

Сторона кримінального провадження має право з метою поставлення під сумнів достовірності висновку експерта надати суду відо-

ності щодо обсягу його знань, умінь, кваліфікації, освіти та підготовки (ч. 5 ст. 356 КПК України).

Варто зауважити, що професія експерта не належить до публічних, а тому у деяких випадках з психологічної точки зору йому буває складно витримати атмосферу допиту у залі судового засідання у присутності учасників судового провадження, представників засобів масової інформації, родичів обвинувачених, інших осіб. Досить поширені випадки, коли навіть досвідчений експерт під час допиту в емоційно напружених умовах зациклюється у межах тих спеціальних знань, якими володіє, і не спроможний дохідливо пояснити проблемні моменти власного висновку. Як правило, психологічно на експерта тисне учасник судового провадження, якого не задовольняють результати експертизи. Найсильніший психологічний вплив чиниться на експерта саме під час перехресного допиту. Зокрема, прокурори-практики зазначають про непоодинокі випадки, коли поведінка захисника під час допиту експерта мала винятково провокаційний характер: захисники намагалися переконати суд у некомпетентності експерта і відсутності у нього права на проведення певної експертизи, змушували його продемонструвати невпевненість у своїх висновках і професіоналізмі тощо.

У подібних випадках стороні обвинувачення рекомендується звернути увагу суду на те, що аргументи сторони захисту про неправильність висновку експерта не повинні бути голословними. Іншими словами, якщо захисник, наприклад, стверджує, що методика експертного дослідження є неналежною (неправильною, застарілою, спірною тощо), він повинен послатися на джерела, які дають можливість йому так вважати. Адже бездоказовість таких заяв слід вважати суттєвим порушенням вимог адвокатської етики і здійсненням незаконного впливу на експерта.

Крім того, експерт проводить своє дослідження, керуючись конкретним завданням ініціатора проведення експертизи, та оформлює його результати у письмовій формі. Він може не володіти навичками судової риторики і юридичної психології [3, с. 185]. Зазначені негативні фактори повинні враховувати і учасник судового провадження, за клопотанням якого допитується експерт, і учасник судового про-

вадження, який подав суду висновок експерта як джерело доказів. Отже, необхідною умовою результативності допиту експерта є його адаптація до обстановки судового засідання.

Серед рекомендованих тактичних прийомів допиту експертів вчені-криміналісти наводять:

- пред'явлення висновку для ознайомлення з наступною постановкою запитання;
- надання можливості пояснити причини суперечностей у висновку;
- ознайомлення експерта з певними джерелами інформації (словниками, спеціальною літературою, експертними довідниками, посібниками тощо);
- постановка уточнюючих, доповнюючих, контрольних та інших запитань;
- ознайомлення експерта з іншими матеріалами кримінального провадження;
- заявлення суду клопотання про оголошення фрагментів із показань інших осіб, що мають відношення до проведеної експертизи;
- ознайомлення з висновком аналогічної експертизи, виконаної ним же або іншим експертом, яка призвела до протилежного результату;
- ознайомлення з окремими положеннями висновку, що потребують деталізації [3, с. 186].

Допит експерта рекомендується проводити ввічливо. Запитання, що ставляться йому, необхідно формулювати заздалегідь, у чіткій формі, у колі проведеної експертизи. Їх зміст не повинен виходити за межі спеціальних знань експерта і принижувати його честь та ділову репутацію. Забороняється примушувати експерта до надання інформації шляхом застосування насильства, погроз та інших незаконних методів. Доцільно зауважити, що до переліку запитань експерту не слід включати і такі, що не потребують застосування спеціальних знань та прирівнюють експерта до свідка. У випадку надходження таких запитань від інших учасників судового провадження доцільно просити суд їх зняти.

Як свідчить практика, найчастіше експерту у судовому засіданні доводиться відповідати на запитання, чи підтримує він свій висновок [4, с. 119].

Якщо у кримінальному провадженні за зверненням сторони (сторін) проводилося дві і більше експертизи щодо одного предмета

або питання дослідження, і висновки різні за змістом, суд для з'ясування причин цього має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів (ч. 4 ст. 356 КПК України). Процесуальний порядок такого допиту загальний: спочатку головуєчий встановлює їх особу, потім приводить до присяги, якщо вони не допитувались раніше, та попереджає про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивих висновків. Після цього в порядку черговості, визначеної судом, головуєчий, учасники судового провадження, судді, а за дозволом головуєчого – присяжні ставлять експертам запитання. Якщо за допомогою допиту експертів не вдалося усунути суперечності у висновках, суд згідно зі ст. 332 КПК України може за власною ініціативою або за клопотанням сторін, потерпілого своєю ухвалою призначити додаткову чи повторну експертизу. До ухвали суду про доручення проведення експертизи включаються питання, поставлені перед експертом учасниками судового провадження та судом. Після постановлення цієї ухвали судовий розгляд продовжується, за винятком випадку, коли таке продовження неможливе без отримання висновку експерта. У цьому разі судовий розгляд відкладається до завершення експертизи.

Як зазначалося вище, підготовка до допиту експерта включає в себе складання переліку запитань до нього. У випадку, коли висновок експерта перенасичений спеціальною термінологією, можна скористатися допомогою спеціаліста. Стаття 71 КПК України дає підстави стороні кримінального провадження заявити клопотання про залучення спеціаліста для надання консультацій як під час досудового розслідування, так і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Однак, готуючись до допиту експерта, передусім необхідно ретельно вивчити його висновок і звернути увагу на додержання вимог процесуального закону як при призначенні експертизи, так і при її проведенні. Зокрема, слід звернути увагу на додержання вимог ст.ст. 242–245 КПК України у частині наявності підстав проведення експертизи, порядку залучення експерта, отримання зразків для експертизи тощо. Якщо предметом дослідження був речовий доказ, необхідно впевнитись в

його належності, допустимості і достовірності (додержання процесуального порядку вилучення і долучення до кримінального провадження тощо).

Необхідно звертати увагу на те, чи мав відповідний експерт компетенцію і спеціальність щодо певного виду експертизи. Компетенція експерта – це комплексна характеристика, що включає експертну спеціальність (галузь спеціальних знань) і обсяг повноважень (процесуальну компетенцію) [5, с. 160]. Експертна спеціальність, зокрема, визначає межі компетентності експерта в галузі дослідження характеристик і ознак об'єкта дослідження з метою вирішення експертних завдань (предмета дослідження), а також методів дослідження, що застосовуються [6].

Процесуальна компетенція експерта означає, що нормативно-правові акти, у тому числі і відомчі, обмежують повноваження експерта. Зокрема, у ст. 69 КПК України передбачено перелік його прав і обов'язків як учасника кримінального провадження. Необхідно звернути особливу увагу на те, що він зобов'язаний забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл ініціатора проведення експертизи. Крім того, експерту забороняється за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Він може відмовитися від надання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків, але заява про відмову має бути вмотивованою.

Щоб встановити компетентність експерта, доцільно з'ясувати рівень його основної та спеціальної освіти; коли, в якому закладі, за якою програмою він проходив перепідготовку та підтверджував свою кваліфікацію; чи має він досвід вирішення подібних завдань та чи виконував він подібні дослідження раніше. Крім того, необхідно ставити запитання про те, з яких підстав і в якому обсязі вирішуване завдання відноситься до компетенції експерта, які спеціальні знання, уміння та навички необхідні для проведення конкретного дослідження і надання відповідей на питання, поставлені ініціатором проведення експертизи [7, с. 56].

Слід зазначити, що ст. 102 КПК України містить вимоги до змісту висновку експерта. Зокрема, у вступній частині вказуються відомості про освіту, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посаду. Тому, незважаючи на те, що у ст. 356 КПК України передбачено, що під час допиту експерта можливо поставити питання щодо його кваліфікації, деякі науковці висловлюють думку про те, що вони є зайвими [4, с. 119]. Нам така позиція вважається слушною. Однак запитання, що стосуються досвіду роботи експерта (наприклад, для з'ясування, чи проводив він раніше аналогічні експертизи) ставити доцільно, особливо у разі, якщо у кримінальному провадженні проведено дві експертизи щодо одного об'єкта дослідження за зверненням різних сторін і надано протилежні за змістом висновки.

Надалі рекомендується сформулювати питання, спрямовані на з'ясування, чи відповідають висновки експерта поставленим йому завданням. Якщо виявляються невідповідності, залежно від їх сутності, доцільно запитати, у зв'язку з чим відсутні відповіді на ті чи інші запитання, поставлені ініціатором проведення експертизи; чому послідовність висновків не відповідає послідовності питань, сформульованих у процесуальному документі про призначення експертизи; з яких причин висновок не відповідає формулюванню питання, поставленого у процесуальному документі про призначення експертизи [7, с. 56].

Щодо кожної виявленої невідповідності необхідно з'ясувати їх причини. При цьому рекомендується наполягати на конкретних відповідях, а не на «стандартних» («відповідно до методики дослідження...», «внаслідок відсутності достатньої кількості індивідуальних ознак об'єкта...» тощо).

Практики справедливо зазначають, що разом зі спеціальними знаннями, уміннями і навичками експерт, як правило, засвоює і певний набір стійких кліше, які використовує у формулюванні висновків. Відбувається так звана професійна деформація людини, яка властива не тільки експертам, а й суддям, прокурорам, слідчим. Разом з тим експерти вказують, що у своїй практиці постійно стикаються із запитаннями, формулювання яких не відповідають

рекомендованим в інструкціях і методичних рекомендаціях. Рівною мірою це стосується і формулювань в експертних висновках. Тому у подібній ситуації під час допиту необхідно попросити експерта пояснити, чому на «стандартне» запитання він надав «нестандартну» відповідь.

Крім того, згідно з п. 4 ст. 69 КПК України експерт має право викладати у висновку експертизи виявлені під час її проведення відомості, які мають суттєве значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання. Тому під час допиту доцільно з'ясувати підстави такого рішення експерта.

Обґрунтування наданих відповідей містить дослідницька частина висновку експерта і додатки до неї (фототаблиці, схеми тощо). Обґрунтованість є основною вимогою, що пред'являється до висновку експерта. Вона включає в себе доступність окремих суджень для розуміння, їх логічний зв'язок, наукову безспірність і конкретний зміст застосованих у дослідженні методів. Отже, для того, щоб підтвердити або спростувати обґрунтованість висновку експерта, доцільно з'ясувати у нього, чи існують інші, альтернативні підходи до вирішення конкретного експертного завдання; які альтернативні методики можливо було використати; чому експерт обрав саме цю, а не альтернативну методику дослідження та який результат можливо було б отримати у разі застосування альтернативної методики [7, с. 57].

Надалі рекомендується сформулювати запитання, спрямовані на ретельний аналіз відповідей експерта (заключної частини його висновку), їх порівняння з поставленими ініціатором проведення експертизи завданнями і дослідницькою частиною. Таким шляхом встановлюється повнота висновку, з'ясується, чи допускають відповіді експерта неоднозначне тлумачення та чи дійсно саме цей результат експерт отримав у результаті проведеного дослідження. Проміжні висновки наводяться у дослідницькій частині, а остаточні – у резолютивній. Наприклад, у висновку експертизи слідів рук людини, що вирішує ідентифікаційні завдання, проміжним висновком буде встановлення типу папілярного візерунка, а остаточним – ідентифікація конкретної особи за слідами рук.

Готуючись до допиту експерта, необхідно порівняти його висновок з іншими матеріалами кримінального провадження. На жаль, непоодинокі випадки, коли на дослідження експерту надаються неякісні об'єкти або документи, що містять недостовірні відомості. За таких обставин правильний за наданим матеріалом висновок експерта може суперечити іншим наявним у кримінальному провадженні джерелам доказів. Отже, у разі необхідності під час допиту експерта можливо уточнити обставини отримання ним матеріалів для дослідження.

Необхідно звернути особливу увагу на допит експерта, який проводив повторну експертизу і надав висновок, що суттєво відрізняється від висновку первинної експертизи. Слід обов'язково з'ясувати причину такої відмінності. Інколи у висновку повторної експертизи експерт або не надає оцінку висновку первинної, або обмежується загальними фразами (наприклад, «... з причин використання різних методик»). Важливо шляхом уточнюючих запитань встановити, яка методика повинна застосовуватись щодо наданих об'єктів, які ознаки об'єкта є суттєвими і чому. Аналогічними рекомендаціями доцільно користуватись, якщо при проведенні комісійної експертизи відрізняються позиції експертів, які працювали у складі комісії.

Отже, особливістю допиту експерта в судовому розгляді кримінального провадження можна вважати те, що суб'єкти оцінки його висновку, як правило, не мають спеціальних знань, а отже, висновок експерта повинен бути належним чином аргументований та прийнятний до розуміння учасниками кримінального провадження. Якщо ж виявляється суперечливість результатів дослідження стосовно інших доказів або необґрунтованість його результатів, варто призначити додаткову або повторну експертизу, причому з'ясування причин розбіжностей у висновках, наданих різними експертами, має вирішальне значення для оцінки цих висновків. У цьому випадку допит експертів у суді є обов'язковим, а його результат безпосередньо впливає на оцінку достовірності і обґрунтованості кожного висновку. Виявлені під час допиту експерта недоліки його висновку необхідно оцінити з точки зору їх суттєвості і причин їх виникнення. Суттєвість недоліків висновку і ступінь його достовірності визначаються з огляду на встановлені законом критерії. Це передусім додержання процесуального порядку призначення і проведення експертизи, наявність належної компетенції у експерта, дотримання технології експертного дослідження і як результат – логічної обґрунтованості і достовірності висновків проведеного дослідження.

Список використаних джерел:

1. *Панько Н.А.* Допит експерта в суді як засіб оцінки його висновку / Н.А. Панько // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 280–284.
2. *Титов А.М.* Деякі аспекти допиту експерта у кримінальному процесі / А.М. Титов, Т.В. Тютюнник // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26(65). – № 2-1. – С. 363–368.
3. *Максимишин Н.М.* Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Н.М. Максимишин; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2016. – 250 с.
4. *Максимишин Н.М.* Щодо предмета допиту експерта у суді / Н.М. Максимишин // Науковий вісник Херсонського університету. – 2014. – Вип. 2. – Т. 4. – С. 118–121.
5. *Пилипенко Г.М.* Оцінка компетентності експерта / Г.М. Пилипенко // Правничий часопис Донецького університету. – 2013. – № 2. – С. 159–164.
6. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 3 березня 2015 року № 301/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15>
7. *Рубис А.* Основы тактики допроса эксперта / А. Рубис // Законность и правопорядок. – 2016. – № 2(38). – С. 54–59.

Ганна ГАНОВА,
Олександр ІЗОТОВ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ І ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Розглянуто проблемні питання оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні, процесуальні та криміналістичні аспекти його допиту в суді. Зазначено про необхідність конкретизації предмета допиту експерта та надано рекомендації щодо його проведення у судовому засіданні.

Ключові слова: судовий допит; експерт; джерело доказів; висновок експерта; судовий розгляд; кримінальне провадження.

Анна ГАНОВА,
Александр ИЗОТОВ

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ И ТАКТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДОПРОСА ЭКСПЕРТА ВО ВРЕМЯ СУДЕБНОГО РАССМОТРЕНИЯ УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Рассмотрены проблемные вопросы оценки заключения эксперта в уголовном производстве, процессуальные и криминалистические аспекты его допроса в суде. Указано на необходимость конкретизации предмета допроса эксперта и поданы рекомендации относительно его проведения в судебном заседании.

Ключевые слова: судебный допрос; эксперт; источник доказательств; заключение эксперта; судебное рассмотрение; уголовное производство.

Ganna GANOVA,
Oleksandr IZOTOV

PROCESSIONAL AND TACTICAL FEATURES OF THE EXPERT REQUEST IN JUDICIAL REVIEW OF CRIMINAL PROCEEDINGS

The article reveals the problematic issues of assessing the expert's conclusion in criminal proceedings, procedural and forensic aspects of his interrogation in court. The authors note the need to specify the subject of questioning the expert and suggest recommendations for his conduct in the court session.

Keywords: trial interrogation; expert; source of evidence; expert decision; court proceedings; criminal proceedings.

